ОТЛАГЛАРДА ПОЛИМИКРОКҮБРӘЛӘРИН ТӘТБИГИ

Ш. М. ГУЛИЈЕВ,
кәнд тәсәррүфаты елмләри намизәди,

Азәрбајҹан ЕТ Јемчилик, Чәмәнчилик вә Отлаглар Институту

Јај отлагларынын ботаники тәркибинин зәнкинләшдирилмәси, мәһсулдарлығынын вә кејфијјәтинин јүксәлдилмәси үчүн мүхтәлиф нөв күбрәләрдән истифадә едилмәсинин бөјүк әһәмијјәти вардыр. Лакин һазырда мә'лум сәбәбләр үзүндән минерал күбрәләрин, о ҹүмләдән микрокүбрәләрин (микроелементләрин кимјәви дузларынын) чатышмадығы, хариҹи өлкәләрдән онларын алыныб кәтирилмәсинин чәтин вә чох баһа баша кәлдији бир шәраитдә республикамызын өзүнүн дахили имканларындан истифадә едилмәси зәрурәти мејдана чыхыр. Бу имканлардан бири мүхтәлиф сәнаје туллантыларындан бизим дә иштиракымызла һазырланмыш (Торпагшүнаслыг вә Агрокимја Институтунда), бир чох кәнд тәсәррүфаты биткиләринин мәһсулдарлығына мүсбәт тә'сир етдији өјрәнилмиш полимикрокүбрәләрдир.

Полимикрокүбрәләрин тәркибиндә бир чох микроелементләр (бор, манган, кобалт, молибден, јод вә с.) иштирак едир. Онларын һазырланмасы вә истеһсалынын уҹуз баша кәлдијини, кифајәт гәдәр еһтијаты олдуғуну вә бир нечә микроелементин ејни вахтда торпаға верилмәсинин игтисади ҹәһәтҹә сәмәрәли олмасыны нәзәрә алараг 3 нөв полимикрокүбрәләрин - полимикрокүбрә-3 (ПМК-3), полимикрокүбрә-1 (ПМК-1), микроелементләшдирилмиш суперфосфат күбрәси (МСК) - јај отлаг биткиләринә тә'сирини өјрәнмишик. Тәҹрүбәләр институтун Кәдәбәј тәҹрүбә дајаг мәнтәгәсинин әразисиндә апарылмышдыр (дағ-чәмән бозгырлашмыш-гаратопрағабәнзәр торпаг јајылмыш саһәдә).

Тәҹрүбә саһәсинин торпаглары микроелементләрин мүтәһәррик формасы илә зәиф тә'мин олунмушдур. Торпагда микроелементләрин биткиләр тәрәфиндән истифадә олуна билән формасынын аз олмасына хејли мигдарда атмосфер чөкүнтүләринин (500-600 мм вә даһа чох) дүшмәси вә релјефлә әлагәдар олараг ерозија просесинин кетмәси дә сәбәб олур. Отлаг биткиләринин исә (тахыл отлары, пахлалылар, мүхтәлиф отлар) торпагдан (јахуд күбрәдән) чох мигдарда микроелементләр мәнимсәдији, јүксәк вә орта дәрәҹәдә мәнимсәмә габилијјәтинә малик олмасы алимләр тәрәфиндән исбат едилмишдир. Гејд етмәк лазымдыр ки, тәҹрүбә саһәсиндә отлаг биткиләринин нормал инкишафы үчүн иглим шәраити вардыр. Полимикрокүбрәләр еркән јазда методикаја ујғун олараг торпағын сәтһинә верилмишдир.

Апарылмыш тәдгигат ишләринин нәтиҹәси көстәрмишдир ки, јерли үзви күбрә (пејин) фонунда јухарыда адлары чәкилән полимикрокүбрәләр јај отлағы биткиләринин ботаники-тәсәррүфат групу үзрә бөјүмәсинә, ботаники тәркибҹә зәнкинләшмәсинә мүсбәт тә'сир едир. Полимикрокүбрәләрин тәтбиги јај отлаг биткиләринин јашыл күтлә вә гуру от мәһсулдарлығынын артмасына да сәбәб олмушдур (ҹәдвәл).

Ҹәдвәлдән көрүндүјү кими, полимикрокүбрәләрдән һектара 2,0 кг дозада ПМК-3 верилмиш вариантда јашыл күтлә мәһсулдарлығы нәзарәтә нисбәтән 19,3 с. (23,8%), фона нисбәтән 11,0 с. (12,3%), 3,0 кг ПМК-1 вариантында мүвафиг олараг 19,4 с. (24,0%), 11,1 с. (12,4%), 35,0 кг МСК вариантында исә 20,2 с. (24,9%) вә 11,9 с. (13,3%) артыг олмушдур. Һәмин вариантларда һектардан алынмыш гуру от мәһсулу да фәргләнмишдир. Белә ки, һектарда гуру от мәһсулдарлығы ПМК-3 вариантында нәзарәтә нисбәтән 7,4 с. (37,7%), фона нисбәтән 4,0 с. (17,3%), ПМК-1 вариантында мүвафиг олараг 8,4 с. (42,8%), 5,0 с. (21,7%), МСК вариантында исә 9,1 с. (46,4%) вә 5,5 с. (23,9%) артмышдыр. Јашыл күтләдән гуру от чыхымы нәзарәт (күбрәсиз) вариантында 24,2% олдуғу һалда, фон (пејин) вә полимикрокүбрәләр верилмиш вариантларда 25,7-28,5% тәшкил етмишдир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, 1997-ҹи илдә иглим шәраитинин әлверишсиз кечмәси нәтиҹәсиндә отлаг биткиләринин мәһсулдарлығы аз олдуғундан үмуми орта мәһсулдарлыг да нисбәтән ашағы сәвијјәдә олмушдур. Лакин полимикрокүбрәләрин мүсбәт тә'сири өзүнү көстәрмишдир.

Мүәјјән едилмишдир ки, полимикрокүбрәләрин верилмиш вариантларда биткиләрин кејфијјәт көстәриҹиләри

јүксәкдир. Һектара 1,5-2,0 кг дозада ПМК-3 верилмиш вариантларда биткиләрин тәркибиндә (мүтләг гуру маддә һесабы илә) хам протеинин мигдары нәзарәтә (10,32%) нисбәтән мүвафиг олараг 1,75; 1,10%, фона (10,97%) нисбәтән 1,64; 0,99%, һектара 3,0-5,0 кг ПМК-1 верилмиш вариантларда 1,87; 1,22% вә 2,08; 1,43%, 35,0 кг МСК верилмиш вариантда исә 1,91 вә 1,26% артыг олмушдур.

Полимикрокүбрәләр верилмиш бүтүн вариантларда биткиләрин тәркибиндә хам јағын мигдары истәр нәзарәт, истәрсә дә фон вариантында олдуғундан чохдур. Нәзарәт вариантында биткиләрин тәркибиндә хам селлүлозун мигдары 29,86, фонда исә 29,67% олдуғу һалда полимикрокүбрәләр верилмиш вариантларда бу көстәричи 27,09-27,89% тәшкил етмишдир, јә'ни селлүлозун мигдары хејли азалмышдыр. Тәчрүбәнин бүтүн вариантларында биткиләрдә хам күл маддәси нәзарәтә нисбәтән артыг олмушдур. Көрүндүјү кими, полимикрокүбрәләр јај отлаг биткиләринин мәһсулдарлығына вә кејфијјәтинә мүсбәт тә'сир едир.

Полимикро күбрәләрин јај отлаг биткиләринин јашыл күтлә вә гуру от мәһсулдарлығына тә'сири

Вариантлар	Јашыл күтлә мәһсулу	Артым		Гуру от мәһсулу, с/һек.	Артым		Јашыл күтләдән гуру от чыхымы %
		с.һ	%		с/һек.	%	
Нәзарәт (күбрәсиз)	81,1	—	—	19,6	—	—	24,2
фон-пејин 5 т.һ	89,4	8,3	10,2	23,0	3,4	17,3	25,7
фон+1,0 кг.һ ПМК-3	93,9	12,8	15,9	24,3	4,7	23,9	25,8
фон+1,5 " "	96,1	15,0	18,5	25,5	5,9	30,1	26,6
фон+2,0 " "	100,4	19,3	23,8	27,0	7,4	37,7	26,9
фон+3,0 кг.һ ПМК-1	1000,5	19,4	24,0	28,0	8,4	42,8	27,9
фон+5,0 " "	96,8	15,7	19,4	24,8	5,2	26,5	25,7
фон+7,0 " "	93,8	12,7	15,7	23,8	4,2	21,4	25,3
фон+25,0 кг.һ СК	95,4	14,3	17,6	25,8	6,2	31,6	27,0
фон+35,0 " "	101,3	20,2	24,9	28,7	9,1	46,4	28,5
фон+45,0 " "	97,6	16,5	20,4	25,2	5,6	28,5	25,8

Јај отлаг биткиләринин мәһсулдарлығыны вә мәһсулунун кејфијјәтини јүксәлтмәк мәгсәдилә полимикрокүбрәләрин ашағыда көстәрилән дозаларынын (онлардан һәр һансы биринин) саһәләрә верилмәси төвсијә олунур: һектара 5 тон үзви күбрә (пејин) фонунда 2,0 кг ПМК-3,3,0 кг ПМК-1 вә 35,0 кг МСК.

Полимикрокүбрәләр еркән јазда отлаг саһәләринин сәтһинә верилир.

Јүксәк игтисади сәмәрәсини нәзәрә алараг ПМК-3 вә ПМК-1-ин Сумгајыт күбрә заводунда суперфосфат күбрәсинә гарышдырылыб истеһсал едилмәси мәсләһәт көрүлүр.